

Tre år senare: Migranter berättar om sina vägar mot arbetsmarknadsetablering

Hanna Li Kusterer, Maja Lilja & Sven Trygged

Denna rapport är publicerad öppet tillgängligt 2024 och licensierad med en Creative Commons Erkännande-IckeKommersiell 4.0 Internationell licens (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>).

FoU-rapport No. 61
urn:nbn:se:hig:diva-43912

Distribution:
Gävle University Press
SE-801 76 Gävle, Sweden
gup@hig.se

Tre år senare:
Migranter berättar om sina vägar mot
arbetsmarknadsetablering

Hanna Li Kusterer, Maja Lilja och Sven Trygged

Akademien för hälsa och arbetsliv

Avdelningen för socialt arbete, kriminologi och folkhälsovetenskap

Medfinansieras av
Europeiska unionen

Samverkan
Gävleborg 2022

**HÖGSKOLAN
I GÄVLE**

Sammanfattning

För många migranter från utomeuropeiska länder tar det lång tid att etablera sig i Sverige. Det gäller i synnerhet personer med låg utbildning, och särskilt kvinnor som saknar erfarenhet av lönearbete i hemlandet. Denna rapport handlar om migranter i Gävleborgs län, som fått asyl i Sverige, avslutat etableringsperioden och stod utanför den reguljära arbetsmarknaden år 2020. Under 2020 genomfördes intervjuer med 23 personer i tre kommuner som gick på SFI. Knappt tre år senare (2023) kontaktade vi deltagarna igen för att ta reda på om de kommit närmare arbetsmarknadsetablering och hur de såg på sin livssituation och framtid. Vi fick kontakt med 13 personer varav 8 medverkade i en ny intervju. För att öka förståelsen för migranternas perspektiv har vi dessutom intervjuat 10 personer från andra kommuner med liknande bakgrund och livssituation som de ursprungliga deltagarna. Resultaten visar att nästan alla respondenter hade kommit närmare arbetsmarknaden och såg ljusare på tillvaron än under 2020. Samtliga hade kommit ut på arbetsplatser genom praktik och anställningar, och många hade gått eller gick på yrkesutbildningar. Att behärska svenska språket upplevdes centralt. Det betraktades som nyckeln till att kunna få ett arbete, samtidigt som arbetet sågs som det bästa sättet att utveckla språket. Det förefaller vara ganska stora skillnader mellan vilket stöd migranter i olika kommuner får. Migranterna uttryckte också stora variationer avseende behov av stöd, vilka hinder de mötte, och i vilken utsträckning de kunde styra sin tillvaro och bestämma en väg framåt. Alla var motiverade till att arbeta och skapa en bättre framtid för sig och sina barn, men det var tydligt att myndigheterna behöver anpassa sina insatser till varje persons individuella förutsättningar för att kunna realisera detta.

Nyckelord: arbetsmarknadsetablering, anställningsbarhet, migranter, utbildningsnivå, integration, longitudinellt perspektiv

Förord

Studien har finansierats av Asyl-, migrations- och integrationsfonden (AMIF) genom projektet Samverkan Gävleborg 2022 med Länsstyrelsen Gävleborg som projektägare. Projektet har som mål att i samverkan utveckla arbetssätt och metoder för att underlätta etableringen av tredjelandsmedborgare i samhället. Utöver Länsstyrelsen Gävleborg och Högskolan i Gävle ingår RF-SISU Gävleborg och 8 kommuner i projektet. Alla aktörer svarar för viss medfinansiering.

Studien baseras på en projektidé av Sven Trygged, som också är delprojektledare för forskningsdelen av Samverkan Gävleborg 2022. Hanna Li Kusterer och Maja Lilja har genomfört intervjuerna och analyserna. Rapporten har författats av Hanna Li Kusterer och Maja Lilja, med inspel från Sven Trygged. Tack till Stefan Sjöberg som granskat rapporten och kommit med värdefulla kommentarer.

Ett varmt tack till alla inom SFI och kommunernas arbetsmarknadsenheter som bistått vid rekrytering av deltagarna och genomförande av intervjuer. Vi vill särskilt tacka alla respondenter som genom att dela med sig av sina tankar och erfarenheter möjliggjort studien.

Innehållsförteckning

Inledning	1
Bakgrund	1
Syfte och frågeställningar	2
Frågeställningar	2
Teoretiska utgångspunkter	3
Metodologi	4
Tillvägagångssätt	4
Analys	4
Etiska överväganden	5
Resultat	7
Beskrivning av deltagarna och vad som hänt i deras liv	7
Hur deltagarna ser på vad som hänt sedan 2020	7
Språkutveckling och betydelsen av SFI	9
Att söka och få arbete, med eller utan myndigheternas stöd	10
Egenmakt, frustration och strukturella hinder på väg mot arbetsmarknadsetablering	13
Motivation till arbete, framtidsplaner och anpassningar	15
Förhoppningar och drömmar om framtiden	17
Diskussion	19
Referenser	23

Inledning

Att etablera sig ett nytt land kan medföra många svårigheter, och innefattar stora omställningar både för det mottagande samhället och för den enskilda migranten. Ofta nedvärderas tidigare erhållna kunskaper och erfarenheter som förvärvats i andra länder och sammanhang, och det finns brister i rutiner kring validering av utbildning och arbetslivserfarenheter (Bevelander 2020; Diedrich 2017; Diedrich & Styhre 2013; Eggenhofer-Rehart et al. 2018; Larsen et al. 2018). Att komma till Sverige med bara några års skolgång och begränsad arbetslivserfarenhet gör omställningen än svårare (t ex Irastorza & Bevelander 2017). Migranter med låg utbildningsbakgrund (max 9 års skolgång) är bland de grupper som har svårast att ta sig in på den svenska arbetsmarknaden och är mer beroende av myndigheters stöd för att söka arbete (Bengtsson et al. 2024; Besic et al. 2021; Calmfors & Sánchez Gassen 2019). Särskilt utlandsfödda kvinnor med låg utbildningsnivå har betydligt lägre arbetsmarknadsdeltagande och högre arbetslöshet jämfört med utlandsfödda män och svenskfödda kvinnor (SCB 2022), vilket hänger samman med att de i mindre utsträckning lönearbetat än utlandsfödda män. Migranter möts även av stereotyper och fördomar relaterade till kön, etnicitet, kulturell härkomst och religiös tillhörighet (t ex Agerström et al. 2012; Eliassi 2015; van Riemsdijk et al. 2016; Timming, 2017), och det tycks drabba kvinnor särskilt hårt (Arbetsförmedlingen 2017a, 2017b). Kvinnliga migranter erbjuds också färre arbetsrelaterade etableringsinsatser än män (Arbetsförmedlingen 2017a, 2017b), och kvinnor med låg utbildning väljer att delta i sådana insatser i mindre utsträckning (Arbetsförmedlingen 2019).

Bakgrund

År 2020 genomförde vi en intervjustudie som en del av forsknings- och utvecklingsprojektet Integration Gävleborg 2.0 (IG 2.0, se Trygged et al. 2021). Syftet med den studien var att ur ett individperspektiv förstå hur relativt nyanlända migranter med låg utbildningsbakgrund resonerade kring sina förutsättningar, förväntningar, hinder och möjligheter till arbetsmarknadsetablering i Sverige. Resultaten visade en stor vilja till att arbeta, men många av kvinnorna i studien hade inte tidigare lönearbetat, och få personer hade erfarenhet av den reguljära arbetsmarknaden i Sverige. För deltagarna var SFI-lärarna en viktig länk in i det svenska samhället, men de hade sämre kontakt med Arbetsförmedlingen och hade bristande kännedom och vad denna och andra myndigheter har för roll och funktion för dem.

Knappt tre år efter de första intervjuerna försökte vi följa upp de tidigare deltagarna för att få en bild av hur det har gått för dem och hur de nu ser på sin livssituation och möjligheter till arbete. Vid tillfället för de första intervjuerna (2020) kämpade deltagarna med covid-19 pandemin, med risk för sjukdom och smittspridning, distansundervisning på SFI och minskade sociala kontakter. Extratjänster och praktikplatser drogs in och arbetsmarknaden gick på sparlåga, vilket betydde att endast enstaka intervjupersoner hade möjlighet att delta i arbete. Digitaliseringen som eskalerade i och med pandemin satte många hinder i vägen för våra deltagare. Digitala arbetssätt har nu, när pandemin lagt sig, befästs i större utsträckning än tidigare, samtidigt som samhället återgått till någon slags normalitet. Det är därför intressant att undersöka utvecklingen mot arbetsmarknadsetablering för denna grupp av migranter, som kan sägas ha drabbats särskilt hårt av covid-19 pandemins effekter på arbetsmarknaden och viktiga funktioner i samhället. Därtill har den politiska inriktningen skapat nya och ofta försvårande omständigheter kring möjligheter till uppehållstillstånd, stöd och etablering, förändringar vars konsekvenser än så länge är oklara.

Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet är att ur ett individperspektiv över tid följa upp vad som sker på vägen till arbetsmarknadsetablering för en grupp migranter med låg utbildningsbakgrund, med tonvikt på vad som skett under de senaste tre åren.

Frågeställningar

- Hur ser migranterna på sin väg mot arbetsmarknadsetablering i Sverige under de senaste tre åren?
- Hur ser migranterna på sina nuvarande möjligheter till arbete, utbildning och egen försörjning?
- Vilka viktiga förändringar har skett under de senaste tre åren som påverkar migranternas möjligheter till etablering?
- Vilka tankar, förhoppningar och drömmar har migranterna om framtiden i Sverige?

Teoretiska utgångspunkter

Det finns många olika teoretiska förståelser, både på individ- och samhällsnivå, av de problem och möjligheter som är förknippade med arbetsmarknadsetablering av migranter. Denna studie utgår ifrån individernas perspektiv och fokuserar på migranternas egna upplevelser och tankar kring hur de kan få sysselsättning och egen försörjning. Samtidigt behövs en förståelse för samhälleliga strukturer och processer och den kontext som individen verkar inom. Vår teoretiska förståelse kombinerar därför individuella och strukturella perspektiv.

Insider-outsider-teorin är ett strukturellt perspektiv för att studera arbetsmarknaden och etablering (Lindbeck 1991; Lindbeck & Snower 2002). Insiders är personer som har ett arbete och därmed ofta en etablerad position som kan innefatta olika förmåner, exempelvis en bra lön och möjligheter till befordran. Outsiders är de som har svårare att etablera sig på arbetsmarknaden, och kan vara arbetslösa eller ha tillfälliga, osäkra anställningar med låga löner och få eller inga förmåner. En aspekt som skiljer insiders från outsiders är tillgången till relevanta nätverk, något som också kan conceptualiseras som skillnader i socialt kapital (Bourdieu, 1988). Socialt kapital är en form av resurs som kan stärka individens möjligheter till anställning.

Ett begrepp som vanligtvis utgår ifrån ett mer individuellt perspektiv och som används både som ett teoretiskt koncept och inom politiska diskurser och myndigheter är anställningsbarhet. Upplevd anställningsbarhet handlar om individens uppfattning om sina möjligheter att erhålla och bibehålla anställning (jfr Berntson 2008). Denna uppfattning är en kombination av många faktorer, så som utbildning och tidigare yrkeserfarenheter, men också sådant som ligger utanför individens kontroll, inklusive konjunktur och andra omständigheter relaterade till arbetsmarknaden, liksom hur myndighetspersoner och andra aktörer formulerar och tillskriver individen anställningsbarhet. Dessa tillskrivelser kan innehålla både värderingar av mätbara kvalifikationer så väl som stereotypa antaganden kring exempelvis familjeansvar och motivation till arbete (se t ex Aslan et al. 2021; Delva et al. 2021; Diedrich & Styhre 2013; Eggenhofer-Rehart et al. 2018; Garsten & Jacobsson 2013; Kusterer & Bernhard-Oettel 2020; Pajic et al. 2018; Vesterberg 2016). Att se anställningsbarhet som en individuell resurs kan möjligen fungera för insiders som redan ser positivt på sin anställningsbarhet och har möjligheter att stärka sina resurser (socialt kapital) ytterligare, men det skapar orealistiska förväntningar på outsiders som har en mer negativ syn på sin anställningsbarhet (Forrier et al. 2018). För målgrupper så som den i vår studie blir i stället ett relationellt perspektiv på anställningsbarhet mer meningsfullt (Delva et al. 2021). Detta innefattar inte bara fokus på de ”mätbara” resurser en individ anser sig besitta, utan även det som kan kallas symboliskt kapital, vilket är den kontextuella och föränderliga förståelsen av alla slags resurser, inklusive socialt kapital, som en individ anses besitta (Bourdieu 1988, 1990; Delva et al. 2021; Mancinelli et al. 2010). Denna förståelse skapas i samspel mellan olika aktörer – här mellan den individuella migranten, andra arbetssökande och arbetstagare, myndighetspersoner (främst Arbetsförmedlingen) och potentiella arbetsgivare.

Metodologi

Den här studien har inspirerats av ett longitudinellt perspektiv. Det innebär att fokus riktas mot de förändringar som en individ går igenom över tid, och hur dessa förändringar uppfattas av individen (Vogl & Zartler 2021). Att intervjua en person vid flera tillfällen möjliggör en mer komplex förståelse av personens livsförändringar och de faktorer som ligger bakom dem, jämfört med om en person intervjuas vid endast ett tillfälle (Thomson 2007; Vogl & Zartler 2021). Det är individens syn på förändringar som undersöks i en longitudinell studie, men upplevelse av förändring kan även hänga samman med samhällsliga strukturella och politiska förändringar (Dwyer & Patrick 2021). I föreliggande studie intervjuades en grupp deltagare vid två tillfällen men på grund av svårigheterna att hitta alla de som deltog i den första intervjuomgången har vi kompletterat dessa med nya intervjupersoner. Emellertid har den longitudinella ansatsen även inspirerat de kompletterande intervjuerna, då vi har försökt att förstå individens syn på de förändringar som skett under de senaste åren, även i dessa intervjuer. Fokus ligger på hur individerna i uppföljningsintervjuerna och i de kompletterade intervjuerna uppfattade att deras liv förändrats, vilket även kunde vara en konsekvens av strukturella och politiska förändringar som skett i Sverige under de senaste åren.

Tillvägagångssätt

Totalt ingick 18 personer i studien, varav 10 kvinnor och 8 män. Samtliga 23 personer som ingick i den första intervjustudien hade godkänt att vi kontaktade dem igen. Vi började med att kontakta SFI på de orter vi genomfört intervjuerna 2020. Vi fick då information från rektor eller lärare om personerna gick kvar hos dem eller inte, och viss annan information i den mån de hade den, exempelvis huruvida personen hade flyttat från orten. De 23 personerna kontaktades antingen via deras SFI-lärare (om de fortfarande gick på SFI) eller via post, text-meddelande och/eller telefon. I det flesta fall kontaktade vi personerna på flera olika sätt. Genom detta förfarande kom vi i kontakt med 13 personer, varav åtta var villiga att delta igen. Att det finns svårigheter att nå deltagare i uppföljningsstudier är välbelagt (Henwood & Shirani 2012; Vogl & Zartler 2021).

Utöver dessa åtta personer gjorde vi 10 kompletterande intervjuer med nya deltagare, som rekryterades från två andra kommuner i Gävleborgs län via anställda på kommunernas arbetsmarknadsenheter. Kommunerna var mindre än de kommuner som medverkat i IG 2.0 och saknade en större centralort. De inkluderades i studien för att öka förståelsen för etableringsprocessen ur migranternas perspektiv. De personer som ingick i de kompletterande intervjuerna hade liknande livssituation och bakgrund som de som ingick i studien 2020. De nya deltagarna hade kommit till Sverige senast 2017, hade avslutat etableringsprogrammet före 2020 och läste under 2020 på SFI. Samtliga deltagare presenteras i Tabell 1.

De frågor som ställdes i uppföljningsstudien hade fokus på vad som hänt sedan den första intervjun gjordes 2020, hur livet ser ut nu och vad de ville göra i framtiden. I de kompletterande intervjuerna frågade vi även om deltagarnas bakgrund, hur det var att komma till Sverige, om SFI-studier och hur tillvaron var runt år 2020, dvs samma typ av frågor som vi ställt under intervjuerna 2020. Eftersom det kan vara svårt att komma ihåg vilket år något skedde använde vi oss av covid-19 pandemin som en hållpunkt, och frågade exempelvis hur SFI var under pandemin och mer detaljerat om deras sysselsättning sedan pandemin lagt sig.

Av de 18 intervjuerna gjordes 17 i SFI:s eller kommunernas lokaler medan en intervju genomfördes via telefon då personen flyttat utomlands. I uppföljningsintervjuerna användes i vissa fall tolkar medan vi i alla kompletterande intervjuer använde tolkar. I de flesta fall användes telefontolkning av praktiska och kostnadsmissiga skäl. Av de totalt 18 intervjuerna spelades 15 intervjuer in. Vid 2 intervjuer ville inte intervjupersonerna låta sig spelas in och en intervju var inte möjlig att spela in eftersom den genomfördes på telefon. De inspelade intervjuerna har transkriberats, och vid de övriga intervjuerna fördes så noga anteckningar som möjligt.

Analys

De åtta uppföljande intervjuerna sammanställdes preliminärt inför en presentation och workshop med delprojektledare i projektet Samverkan Gävleborg 2022. Vi fokuserade då på de övergripande frågeställningarna kring vad som hänt sedan första intervjun, hur livet såg ut vid tidpunkten för

intervjun, och vad deltagarna tänkte kring och önskade avseende framtiden. Arbetet med denna sammanställning och efterföljande diskussion gav viktiga insikter inför de kompletterande intervjuerna, exempelvis vikten av att se och fråga om en persons hela livssituation och inte enbart uppmärksamma det som är arbetsrelaterat.

Efter genomförandet av de kompletterande intervjuerna läste vi varandras transkriberade intervjuer och diskuterade innehållet för att få en gemensam förståelse och utforska olika analysspår. Därefter delades intervjuerna upp så att vi vid en noggrann genomgång läste hälften av intervjuerna var. För varje uppföljande intervju lästes även den initiala intervjun och jämförelser gjordes. Initialt gjorde vi separata sammanställningar och preliminära tematiseringar, och plockade ut belysande citat. Därefter integrerades tematiseringen till en gemensam. Resultatsammanställningen baseras till stor del på intervjuцитat och deltagarnas egna berättelser. För att minska risken för identifiering har vi ändrat eller strukit vissa uppgifter från intervjuerna. För att öka läsbarheten har vi redigerat citaten något, men vi vill samtidigt behålla den ton som intervjuerna hade och har därför inte korrigerat språket fullt ut.

Etiska överväganden

Det här projektet godkändes av Etikprövningsmyndigheten (Dnr 2020-03125) inför den första intervjuomgången 2020. Redan då planerades för uppföljande intervjuer med alternativet att även intervjua fler personer ur samma målgrupp. Känsliga uppgifter rörande intervjupersonernas etnicitet, religion och hälsa har samlats in. Dessa typer av uppgifter har aktualiserats på olika vis och i olika grad under intervjuerna och i analysen. Exempelvis har flera deltagare givit uttryck för hur ohälsa kan påverka individens möjligheter till arbete och livskvalitet.

Samtliga deltagare har informerats om projektets syfte och tillvägagångssätt både muntligt och skriftligt via våra kontaktpersoner, som de har haft kontakt med sedan tidigare, och genom oss inför intervjuerna. Informationsmaterial om projektet och samtyckesblanketter har utöver svenska funnits tillgängliga på arabiska, tigrinja och dari. I de flesta fall har vi tagit hjälp av en tolk när vi givit informationen om deltagande i studien. Vi har betonat att det var frivilligt att delta, inklusive rätten att dra tillbaka sitt deltagande (vilket skedde ett par gånger) under eller efter intervjun, och att ett eventuellt deltagande inte påverkar möjligheter till aktiviteter, stöd eller ersättningar. Skriftligt samtycke har erhållits från samtliga deltagare. Inga namn, bostadsorter eller kommuner anges i rapporten. Inte heller har våra kontaktpersoner som hjälpt till med rekrytering av deltagare fått tillgång till intervjuvaren. Vi har utelämnat detaljerad information som kan knytas till individuella deltagare för att minska risken för identifiering. De inspelade intervjuerna, transkriberingar, kontaktuppgifter och annat identifierande material sparas på lösenordskyddade datorer och en lösenordskyddad molntjänst.

Tabell 1. Information om deltagarna

ID	Kön Ålder	Ursprung	År i skola	Till Sverige	Familj	Tidigare arbetslivs- erfarenhet	Praktik/jobb i Sverige	Sysselsättning 2020	Sysselsättning 2023
104*	M 38	Mellan- östern	6	2013- 2022	Gift barn	Hantverk Djurskötsel Restaurang	Restaurang Hotell Diversejobb Snickeri	SFI A/B	Diverse- jobb
105*	M 28	Nord/ Östafrika	8	2014	Gift barn	Jordbruk Hantverk	Lantbruk	SFI C Extra- tjänst	Studier, under- sköterska Jobb, vård och omsorg
106*	M 30	Asien	0	2015	Gift barn	Jordbruk Mekaniker	Måleri Restaurang Mekaniker	SFI C	SFI D Jobb, vård och omsorg
202*	K 48	Nord/ Östafrika	1	2017	Gift barn	Egen butik		SFI A/B	SFI B
209*	K 44	Nord/ Östafrika	0	2016	Gift barn	Hemmafru	Förskola/ städning	SFI A/B	Språkkurs
210*	K 51	Nord/ Östafrika	0	2014	Änka barn	Hemmafru	Sömnad Förskola/ städning Diversejobb	SFI A/B	SFI B
301*	K 46	Nord/ Östafrika	4	2014	Änka barn	Hemmafru Städning	Städning	SFI A/B Work for you	Jobb, städning
303*	K 42	Mellan- östern	9	2015	Skild	Hemmafru	Butik Kök	SFI C	SFI C, inriktning restaurang
401	K 57	Nord/ Östafrika	0	2016	Skild barn	Hotell/ städning	Städning Diversejobb	SFI A praktik	Diverse- jobb
402	K 53	Nord/ Östafrika	0	2011	Änka barn	Kök/ restaurang	Fabrik	SFI A/B	Jobb, förskola
403	K 51	Nord/ Östafrika	0	2016	Gift barn	Restaurang Städning Klädvård	Butik Vård och omsorg	SFI A/B	SFI B Jobb, vård och omsorg
410	M 29	Nord/ Östafrika	10	2016	Ensam- stående	Butik	Lantbruk	SFI C	Förskola
411	K 46	Asien	0	2014	Änka barn	Hemmafru	Förskola	SFI A/B praktik	SFI B
412	M 58	Nord/ Östafrika	0	2016	Gift barn	Jordbruk Lastbils- chaufför	Butik Städning	SFI A/B	Städning
501	M 29	Nord/ Östafrika	0	2014	Gift barn	Jordbruk Snickare Bonde	Städning Verkstad Hantverkare	SFI A/B	SFI D Studier, vårdbitråde
502	M 39	Nord/ Östafrika	7	2014	Gift barn	Diverse- jobb Restaurang	Diversejobb Fabrik.	Arbete	Fabrik Arbets- sökande
510	M 58	Nord/ Östafrika	6	2016	Skild barn	Förare traktor, buss och lastbil	Matbud Diversejobb	Arbets- sökande	Fabrik SFI D Studier, industri
511	K 32	Mellan- östern	8	2015	Gift barn	Jordbruk Hemmafru	Fabrik Förskola	Arbets- sökande	Arbets- sökande

* deltagare i tidigare intervjustudie

Resultat

Beskrivning av deltagarna och vad som hänt i deras liv

Av de 23 personerna från IG 2.0 var endast ett fåtal kvar inom SFI. Av de 8 personerna vi intervjuade igen 2023 var en person utskrivna från SFI, två läste på B-nivån och en på D-nivån på SFI, en läste en restaurangförberedande kurs på SFI C-nivån, och en läste till undersköterska. Tre av dem hade någon form av tillfällig anställning med varierande möjlighet till förlängning. En person arbetade i ett annat EU-land.

Av deltagarna i de kompletterande intervjuerna läste två på B-nivån på SFI, varav en i kombination med arbete, och två på D-nivån i kombination med yrkesutbildning (se Tabell 1). Fyra andra hade anställningar ordnade av kommunen, medan två var arbetssökande. Samtliga hade erfarenhet av praktik och jobb i Sverige under de senaste åren, ofta på flera arbetsplatser, och någon hade arbetat mer än två år på samma arbetsplats. Tabell 1 ger fler detaljer kring deltagarna, deras arbetslivserfarenheter och sysselsättning vid intervjutillfället.

De flesta deltagare bodde kvar på samma ort eller åtminstone i samma kommun. En man hade flyttat med familjen till ett annat europeiskt land och en annan man hade flyttat till en annan stad. Några hade partner eller barn utanför Sverige, och vissa av dem strävade efter att kunna återförenas. Att flera bodde kvar på samma ort hade bland annat att göra med hemförhållanden, att många hade barn som gick i skolan på orten. Många trivdes och kände en stark tillhörighet till där de bodde och ville därför inte flytta till andra delar av Sverige. Särskilt tydligt blev det i de kompletterande intervjuerna som gjordes med personer bosatta i små orter i Gävleborgs län, där samtliga sa att de helst ville bo kvar.

Hur deltagarna ser på vad som hänt sedan 2020

Det fanns en stor variation bland deltagarna med avseende på om de upplevde att deras liv hade förändrats sedan 2020. Flera av de vi intervjuade 2023 såg ljusare på framtiden och trodde att de hade större möjligheter på arbetsmarknaden än vad de haft vid den första intervjun. Andra menade att inte mycket hade förändrats. En del hade gått klart SFI och fått anställning sedan de första intervjuerna genomförde. Detta förefaller vara vanligare bland männen i studien. Dock var det ingen av dem som hade en fast anställning, även om förhoppningarna fanns, och särskilt en kvinna (301) såg det som troligt:

INTERVJUARE: Är det tillfälligt arbete eller är det ett fast arbete?

RESPONDENT: Ja, det är ... Jag tror det. Snart det fick arbets... fast anställning.

INTERVJUARE: Ja, snart är det fast arbete? Precis, precis.

Deltagarna kunde blicka tillbaka på olika typer av praktik och kortare anställningar. Att få prova på nya branscher och arbetsuppgifter upplevdes av vissa som en möjlighet att upptäcka andra intresseområden och färdigheter än tidigare, även om det kunde vara svårt att artikulera i intervjuerna. Någon som något tydligare kunde reflektera över sina arbetslivserfarenheter i Sverige var respondent 106, som vid tillfället för uppföljningsintervjun kombinerade studier på SFI med jobb på ett äldreboende:

RESPONDENT: Men jag tycker inte om jobba som restaurang. Restaurang jag hade tagit två, tre gånger. En gång jag jobbade i ett år och sex månader, en gång jag sex månader jobbade där. Men tycker inte om jobba på restaurang.

INTERVJUARE: Varför tycker du inte om det?

RESPONDENT: Jag vet inte.

INTERVJUARE: Är det för mycket att göra?

RESPONDENT: Ja, mycket att göra. Men jag jobbar ett år och sex månader på en restaurang. Jag börjar nio men är slut nio. Men förstår inte vad ska jag göra det, hela tid trött.

INTERVJUARE: Ja, jag förstår, väldigt lång dag.

RESPONDENT: Ja, lång tid jag stanna jobb där. Sen hemma och ... Man behöver en jobb. Ibland leker med barnen en timme, man kan handla lite eller så, men fick städa hemma och träffa på familj, hälsa på. Det är hela tiden på jobb, jag förstår inte [skratt].

INTERVJUARE: Ja, men du är på jobb hela dagen, då träffar du inte familjen, nej, då hinner man inte något annat. Nej, nej, det är sant, det är det. Verkligen. Nej, men det är viktigt att det fungerar, alltså att du trivs på jobbet, tänker jag.

RESPONDENT: [skratt] Ja, jag trivs nu. Jag tycker också jobb på äldreboende, hemtjänst.

Denna respondent hade också insikt i varför det inte var möjligt för honom att få en fast anställning för närvarande, och något om vad som krävdes för att komma dit:

INTERVJUARE: Tror du att du kan få fast jobb där du jobbar nu?

RESPONDENT: Jag vet inte.

INTERVJUARE: Hur länge får du vara där, vet du?

RESPONDENT: Sex månader. Men de säger ja, du kan ... Ja, självklart nu på hela jag lära mig helst men behöver inte bara ... Äldreboende behöver person, sjuksköterska, men de kan känna medicinen, jag kan inte. Den här behöver utbildning, måste lära mig. Jag läser och sen jag ... Andra nej, det är samma sak. Ingen problem.

INTERVJUARE: Men kanske om du kan ta den här utbildningen, om du kan bli undersköterska, då kanske det är större chans att du får ett fast jobb, eller?

RESPONDENT: Ja, ja, absolut. Ja, men klara först SFI, jag är snabb, jag tar en utbildning.

Även om respondenten hade tidigare erfarenhet av att ta hand om sina mor/farföräldrar i sitt hemland, framstod det under intervjun som att det var en ny upptäckt för honom hur givande han tyckte att det var att jobba med äldre människor. Han talade varmt om de boende och hur intressant det var att prata med dem, samt den uppskattning han fick i jobbet. Det var också en skillnad i hur denna och flera andra respondenter talade om sin förmåga att klara av en utbildning. Så som citatet ovan visar ansåg 106 att han är snabb och ”tar en utbildning” för att komma vidare mot en stabilare position på arbetsmarknaden. Utbildning sågs, åtminstone av vissa respondenter, som en möjlighet till arbete och ett bättre liv, ibland även som ett mål i sig och en del i en personlig utveckling. I tidigare intervjuer sågs utbildningar snarast som hinder, och en närmast oöverkomlig svårighet; en inställning som dock kvarstod bland vissa andra respondenter vid intervjuerna 2023 (se avsnitt om strukturella hinder).

Även för de som gått från studier till anställning reflekterade en del kring om de var på rätt väg. En av kvinnorna i studien (301) hade sedan den första intervjun gjorts fått en anställning, trots att hon inte hade gått långa perioder på SFI. Även om hon trivdes på jobbet tyckte hon att jobbet ofta var tungt och funderade på om det inte hade varit bättre att fortsätta på SFI så att hon hade fått chansen att jobba med äldre eller barn, vilket hon trodde skulle vara ett mindre tungt arbete.

För flera verkade livet ha förändrats till det bättre sedan den första intervjun, och många hade en mer konstruktiv inställning till hur de ska komma ut på den reguljära arbetsmarknaden, men det gällde inte alla. En av de som beskrev att livet var ungefär som förut var 209. Vid den första intervjun gick hon på SFI. Hon berättade då om att hon hade svårt att klara studierna eftersom hon hade diverse hälsoproblem. När vi träffade henne vid uppföljningsintervjun hade hon skrivits ut från SFI och läste en språkkurs arrangerad av en kompletterande aktör. Även om det inte var hennes beslut att sluta på SFI sa hon att det var okej eftersom de lärde sig ungefär samma saker som på SFI. Hon förklarade att för närvarande föredrog hon att studera i stället för att arbeta på grund av sina hälsoproblem. Vid den första intervjun trodde hon att hon skulle kunna hitta ett jobb som gick att utföra trots hennes

sviktande hälsa, och trodde att städjobb kunde passa henne. Vid uppföljningsintervjun ville hon dock inte ens tänka på att arbeta och verkade acceptera sin situation utanför arbetsmarknaden, till största delen styrd av de myndigheter som är satta att hjälpa henne.

Språkutveckling och betydelsen av SFI

Vid det första intervjutillfället var SFI ett viktigt tema i intervjun, delvis eftersom vi rekryterade deltagarna via lärare och intervjuerna ägde rum i SFI:s lokaler, och det därmed blev ett naturligt fokus. Ett annat skäl var att under covid-19 pandemin förekom nästan inga andra aktiviteter för denna målgrupp, och så gott som samtliga praktikplatser och stödanställningar drogs in. Det var tydligt att SFI-studierna skulle prioriteras, även om flera lyfte svårigheterna med att inte kunna använda språket utanför klassrummet (som sedan blev det digitala klassrummet för många av dem, vilket kan förknippas med ytterligare svårigheter). Intervjuerna under 2023 hade mindre fokus på SFI, vilket speglar att många av respondenterna hade slutat. Några, företrädesvis äldre respondenter, berättade att de inte ville ägna mer tid åt studierna utan att det passade dem bättre att komma ut i arbetslivet. En del hade klarat kurserna och andra hade behövt sluta på grund av otillräcklig progression.

Flera av våra respondenter var analfabeter när de kom till Sverige. Utan tidigare skolgång kan det vara svårt att hänga med i undervisningen, vilket respondent 403 identifierade: "Jag hade ingen skolbakgrund, så jag har inte utvecklats mycket i SFI." Hon såg alltså själv problematiken med att sakna tidigare skolgång och utbildning, inte bara för att få jobb utan även i själva lärandet. Dock finns det exempel på respondenter som klarat högre nivåer inom SFI och talade bättre svenska, även med obefintlig skolgång. Det fanns en stor variation mellan våra respondenter när det gäller språkkunskaper i svenska och hur de kunnat tillgodogöra sig undervisningen, vilket visar på vikten av att ta hänsyn till individuella förutsättningar. Ålder och tidigare erfarenheter kan vara sådana förutsättningar, men behöver inte vara det.

Även personer som gick kvar eller kommit tillbaka till SFI la mindre fokus på SFI-studierna i intervjuerna än tidigare. I stället handlade det mer om hur och i vilka sammanhang det var möjligt att utveckla språket, och då utanför SFI. Respondent 501, som var analfabet när han kom till Sverige, var mycket nöjd med undervisningen på SFI och det stöd han hade fått av lärarna, särskilt under A-kursen. Han hade gjort flertalet avbrott i SFI-studierna för praktikplatser och kortare anställningar och nämnde även andra sätt att utveckla språket.

RESPONDENT: Ja, jag är fortfarande på D-nivå. Jag har många kompisar som är etniska svenskar, säger han, och jag talar med dem på svenska. Jag gör alla mina ärenden själv och kontaktar myndigheterna själv.

[...]

INTERVJUARE: Har du övat svenska eller gått någon annan kurs som inte är SFI? Det finns ibland Medborgarskolan eller Work for you eller andra organisationer som har svenska. Har du gått på något sånt?

RESPONDENT: Jadå, jag har varit med ... ja, vi.. Det var många volontärer som hjälpte till, och på kvällarna fick vi hjälp, typ i svenska till exempel, eller läxhjälpen, eller liknande aktiviteter. Jag var ju väldigt engagerad i de här anställningarna, så att jag har lärt mig även svenska eller utövat språket även i andra sammanhang än SFI.

Respondenterna pekar på vikten av att prata med svenskar för att utveckla språket, både i jobbsammanhang och utanför dessa. En av respondenterna (106) som 2023 arbetade på ett äldreboende parallellt med SFI-studier menade att det inte räcker med vilket jobb som helst, utan med en stor andel medarbetare från andra länder skapas grupper där personer med samma modersmål samlas och utvecklingen i det svenska språket avstannar.

Under covid-19 pandemin stängdes i princip alla språkcaféer, och många hade inte öppnat igen, kanske på grund av det minskade antal migranter som kommit till Sverige på senare år. Därtill har nya vanor utvecklats i och med pandemin, och det upplevdes svårt att hitta tillbaka till språkcaféer för de respondenter som bodde på orter där detta var en möjlighet. En del av de som bodde på mindre orter nämnde också att det fanns praktiska problem med att besöka språkcaféer på kvällar när det inte gick några bussar. Andra nämnde svårigheter med att få kontakt med svenskar i sociala sammanhang, utanför arbete eller arrangerade aktiviteter så som språkcaféer. Kontakten med

svenska kollegor kan därför ses som ännu viktigare än tidigare, vilket är något som även respondent 301 belyste:

INTERVJUARE: Och sen så pratar du ... Pratar du med grannar? Eller pratar du på jobbet svenska nu, eller?

RESPONDENT: Jo, det jag ... Min arbetskamrater, alla det är svenska. Och hela tiden de är jättetrevliga och de är snäll.

INTERVJUARE: Känner du att du har utvecklat din svenska bra sen du började jobba?

RESPONDENT: Jo, mycket. Den lära mycket, jobbet. Och det finns annan också, den det berätta, och det förstår inte. Fråga dem det är rätt. De hjälper dig.

INTERVJUARE: Okej, vad bra.

RESPONDENT: Det är jättebra från jobbet jobba. Det hittar mycket ordet.

Att lära sig språket via jobbet är något som återkom som en strategi bland många av respondenterna. Dock beskrevs även deras dilemma: för att lära sig svenska behöver man ett jobb, men man får inget jobb utan tillräckligt bra svenska. En av de få respondenter (510) som hade lyckats ta svenskt körkort beskrev hur han tvingats avbryta utbildningen till busschaufför just av denna anledning:

RESPONDENT: Ja, jag hade gjort en sådan här busschaufförsutbildning men det var jobbigt för språket, det är därför jag kunde inte avsluta den.

INTERVJUARE: Jaha, okej.

RESPONDENT: Han sa till mig att de ... när jag körde så sa han ”jag vet att du kör perfekt, det är inte problemet, men du måste också prata svenska perfekt”.

Språket satte även gränser för få en anställning i ett senare skede än problem med att tillgodogöra sig utbildning, så som respondent 202 beskrev:

INTERVJUARE: Men du söker alla typer av jobb, eller?

RESPONDENT: Ja. Alla möjliga. Alla möjliga [hör inte 0:37:40] brukar jag söka.

INTERVJUARE: Men du har inte varit på någon intervju eller så?

RESPONDENT: Nej. Jag har hamnat en gång och fick ... en restaurang, eller en cafeteria. Ja, i en cafeteria. De sa efter en stund ”ja, men du är inte så bra på svenska”.

Detta dilemma återkom i olika skepnader i många av intervjuerna. Andra respondenter har, direkt och indirekt, ifrågasatt de höga språkkraven som framställdes för dem i kontakt med Arbetsförmedlingen, i eventuella anställningsintervjuer och andra myndighetskontakter, särskilt som de inte alltid verkar överensstämja med hur personer i deras närhet har lyckats få jobb. Respondenten som flyttat utomlands menade att språkkraven är alltför höga i Sverige, och att det inte var några problem att få jobb i det land han nu var bosatt i utan kunskaper i landets språk.

Trots svårigheterna uttryckte många att det kändes lättare med språket nu än tidigare. Det hängde ofta samman med att möjligheterna att öva svenska förbättrats genom att få komma ut i arbete eller praktik. Det fanns också respondenter som genom fritidsaktiviteter eller möten med grannar eller vänner använde språket i större utsträckning än tidigare.

Att söka och få arbete, med eller utan myndigheternas stöd

Det fanns en stor variation bland deltagarna avseende hur de upplevde att söka jobb. För en del var processen kring att söka jobb och hur man praktiskt skulle göra för att få jobb lika svår som första gången vi intervjuade dem. Dessa personer framhöll att de skulle behöva betydligt mer stöd från

myndigheter för att söka jobb. En del berättade även att den hjälp med jobbsökande (att skriva CV och skicka in ansökningar) som de tidigare fått från kompletterande aktörer som Work for you inte längre fanns tillgänglig för dem. Sådana insatser är vanligtvis något som migranterna fått möjlighet att delta i under en begränsad tid (6–12 månader). Respondent 302 berättade: ”Men eftersom jag slutar, Arbetsförmedlingen säger ”du måste själv skriva” men jag vet inte hur?”. Precis som i de första intervjuerna framkom en frustration över att Arbetsförmedlingen inte kunde hjälpa till med ansökningarna (jfr Trygged et al. 2021). Andra uttryckte att de visste hur de skulle göra och tyckte att de hade fått det stöd de behövt från Arbetsförmedlingen. Synen på möjligheten att få kontakt med handläggare varierade också. För en del upplevdes det svårt att inte kunna träffa Arbetsförmedlingens handläggare på plats, eftersom de inte hade kontor på den lokala orten och bara gick att nå via telefon eller sällan kom dit. En av de äldre männen (510) beskrev sin kontakt med Arbetsförmedlingen:

RESPONDENT: Nej. Alltså, nu i åtta år jag har varit i kontakt, jag har inte träffat någon specifik handläggare. Och när jag ringer och ber om att träffa någon eller ”vem är min handläggare?” så säger de att nej, det finns inga fysiska möten utan det är bara via telefon.

INTERVJUARE: Ja, just det.

RESPONDENT: Det har inte hänt att jag har träffat en handläggare och suttit och pratat med honom fysisk, liksom ansikte mot ansikte.

INTERVJUARE: Nej. Nej, för de kommer inte hit, eller?

RESPONDENT: Inte i ... Nej, det finns ingen, säger de även när jag har frågat [...]. De har sagt att det finns inga fysiska möten med någon handläggare.

INTERVJUARE: Känner du dig besviken över att inte kunna få mer kontakt med Arbetsförmedlingen? Tror du att de skulle kunna hjälpa dig mer än vad de gör i dag?

RESPONDENT: Jag känner inte att Arbetsförmedlingen har hjälpt mig eller någonting. Det enda som är, det är arbetsmarknadsenheten som har hjälpt mig.

Det som skilde de kompletterande intervjuerna från de tidigare intervjuerna och uppföljningsintervjuerna var att kommunernas arbetsmarknadsenheter verkade spela en central roll för intervjupersonernas möjligheter till praktikplatser och subventionerade anställningar. Deltagarna i de kompletterade intervjuerna berättade att de alltid kunde besöka arbetsmarknadsenheten om de undrade något och många hade fått erbjudanden om praktikplatser och tillfälliga anställningar av den lokala arbetsmarknadsenheten. Respondent 412 berättade:

INTERVJUARE: Men hur gick det till när du fick det där? Var det du som ringde till dem eller var det de som ringde upp dig och sa att ”ja, men XX, vi har ett jobb till dig”? Eller hur gick det till?

RESPONDENT: De ringer mig.

INTERVJUARE: Ja, just det. [...] Ja, kommunen? [...] Ja, de arbetsmarknad...

INTERVJUARE: Arbetsmarknadsenheten?

RESPONDENT: Arbetsmarknad... Ja, ja.

INTERVJUARE: Så de ringde dig? ”Nu har vi någonting för dig.”

RESPONDENT: Ja, ja, ja.

INTERVJUARE: Ja, så du har inte behövt söka jobb?

RESPONDENT: Nej. [...] De ringer mig. ”Du jobbar ... äldreboende.”

I den tidigare studien framkom att många deltagare kände en stor frustration över att det var så svårt att få hjälp med att söka jobb och få kontakt med Arbetsförmedlingen. En del av frustrationen handlade också om att de blivit uppmanade att söka jobb på egen hand utan att veta hur de skulle göra. Andra väntade, i hopp om att Arbetsförmedlingen skulle kontakta dem med erbjudande om anställning, vilket riskerade leda till en ännu mer passiv roll (Trygged et al. 2021). I de kompletterande intervjuerna var det tydligt att deltagarna i stället för att uppmanas att söka jobb på egen hand blev kontaktade med jobberbjudande från kommunens arbetsmarknadsenhet, så som citatet ovan visar. De upplevde därför inte samma frustration. En annan skillnad mellan deltagarna hänger samman med den lokala kontexten. I mindre kommuner var avståndet till handläggarna på arbetsmarknadsenheten små. Deltagarna kände handläggarna väl och kunde alltid fråga dem om det var något de undrade över. I större kommuner beskrevs avståndet till myndigheterna som större, vilket gjorde det svårare att veta vem de ska kontakta för att få hjälp.

När det gällde att söka jobb på egen hand intog en del, likt den första intervjustudien, en relativt passiv roll där de i hög grad väntade på hjälp från myndigheter (jfr Trygged et al. 2021). Andra tog själva tag i jobbsökandet och sökte aktivt arbete på egen hand. En av dessa var respondent 301, som sedan den första intervjun fått en anställning. Snart skulle anställningen, enligt henne, övergå till en fast anställning men ändå sökte hon hela tiden andra jobb, i hopp om att hitta ett bättre arbete. Hon berättade att hennes barn hade hjälpt till mycket i jobbsökandet:

INTERVJUARE: Och vilket ansvar ... Tycker du att du har ansvar för att det här ... söka jobb, eller ... Har du ett eget ansvar för det?

RESPONDENT: Ja, det förut det är svårt, jag ... att söka själv. Men alltid det barnen hjälper mig.

INTERVJUARE: Ja, barnen hjälper dig?

RESPONDENT: Jo.

INTERVJUARE: Ja, vad bra.

RESPONDENT: Ja, barnen hjälper mig och Arbetsförmedlingen också.

INTERVJUARE: Hur hjälper dina barn dig?

RESPONDENT: Hjälper mig när det vill jag ansöka. Skriva cv och såna saker.

Jobbsökandet var generellt svårare för de som saknade familj eller nära sociala kontakter i Sverige. Precis som respondent 301 berättade flera att de fann det förhållandevis enkelt att söka jobb, tack vare stöd från sina barn, partner eller vänner, ofta från samma hemland. Det fanns också de som tog hjälp av internet och digitala verktyg för att söka jobb, exempelvis tittade på Youtube och använde Google för att få kunskap om hur man skriver ett CV. Företrädesvis var dessa unga personer. En av männen i studien, 106, berättade att han alltid tittade i mobilen efter jobb:

INTERVJUARE: Kommer du ihåg hur du har fått ditt jobb, var det du som sökte jobbet själv eller var det så att det var någon som hjälpte dig att få jobb, eller?

RESPONDENT: Nej, jag söker varje gång, varje dag, varje timme. När jag tar min mobil, jag ska kolla på hela företagen, det finns den här företag behöver två, tre person eller jag ... Hela företagen, ja.

INTERVJUARE: Så du har sökt många jobb?

RESPONDENT: Ja, ja. Jag söker själv, ingen annan hjälper mig, nej, nej.

Inställningen till att söka jobb visar tydligt att det fanns stora olikheter mellan intervjupersonerna. Medan vissa hade en stark drivkraft att söka jobb på egen hand var andra mer passiva och önskade att myndigheterna skulle hjälpa till mer. Detta hänger även ihop med nästa tema, dvs hur deltagarna såg på sina möjligheter att påverka vad som händer i deras liv, där en del av intervjupersonerna kände mer tilltro till att de kunde påverka sin situation än andra.

Egenmakt, frustration och strukturella hinder på väg mot arbetsmarknadsetablering

Intervjupersonerna betonade ofta vilken betydelse den egna drivkraften hade för att klara SFI-studierna eller få jobb, och många uttryckte också en känsla av egenmakt, att de uppfattade att de själva hade möjlighet att påverka vad som händer i deras liv. En ung man (410) berättade att han redan innan han kom till Sverige hade tänkt att han skulle bli klar med studierna fort: "Jag hade ett mål när jag kom hit, för att jag skulle arbeta och lära mig språket snabbt. Och arbetsmarknadsenheten hjälpte mig mycket också". Att ha en egen drivkraft och en känsla av att kunna styra sitt liv verkade vara viktigt för att kunna hantera de svårigheter och tvivel som det innebär att integrera sig i det svenska samhället. Samtidigt uppmärksammade en del även att de språkliga begränsningarna kunde göra det svårare att styra det som händer i livet, som respondent 210 påpekade:

INTERVJUARE: Känner du att du kan påverka vad som händer i ditt liv?

RESPONDENT: Ja om jag lär mig språket kan jag påverka mitt liv och söka jobb. Arbetsgivare kan se det jag kan men jag behöver lära mig mer svenska så att jag kan visa vad jag kan.

Språket blir här en resurs för att kunna forma och påverka sitt liv, något som denna deltagare upplevde att hon saknar. Många uppmärksammade också att de inte kunnat komma lika långt på egen hand utan den hjälp de fått från SFI och myndigheter. En man i 50 års-åldern (412), vars barn fortfarande var kvar i utlandet, berättade:

RESPONDENT: Det första, när jag kom hit, som ... Ja, jag var analfabet. Jag kunde varken läsa eller skriva, så det som jag har fått hjälp med ... I dag kan jag läsa. Jag kan skriva. Jag har fått stor hjälp. Det är ett framsteg. Ja, och det har gått bra hittills, allting. Jag har inte haft några problem eller något hinder på vägen för att nå dit jag är i dag. Det enda som jag tänker, som jag är orolig för, det är för mina barn.

INTERVJUARE: Att du vill bo och leva med dina barn, att de ska komma hit?

RESPONDENT: Jag vill. Jag vill. Jag vill. Jag har kämpat mycket.

I citatet framställs den resa han har genomfört i Sverige som framgångsrik, mycket tack vare all hjälp och stöd han fått från myndigheter och SFI-lärare. Samtidigt uttryckte han frustration över att inte ha lyckats få familjen till Sverige, trots stora ansträngningar. Att inte familjen kunnat komma till Sverige var något som inte bara skapade oro och frustration, det påverkade även etableringsprocessen. En man (502) berättade att han slutat på SFI och i stället försökte få en anställning så snart som möjligt så att han skulle hinna få hit sina barn innan de blev för gamla:

INTERVJUARE: Ska du komma tillbaka till SFI någonting, eller?

RESPONDENT: Jag vill, men på den här tiden det går inte för att hela tiden man kan tänka på familj bara. Min äldsta dotter, hon blir 16 år på november. Efter 18 år, man kan inte komma hit. Så det blir jättesvårt. Om gick till skolan, kanske, jag vet inte, vilken tid man kan sluta SFI, sen ska lära. Det blir längre tid, minst två år, tre år. Sen hon blir 18 år, så det går inte att komma hit.

INTERVJUARE: Så du vill försöka fokusera på att få hit familjen?

RESPONDENT: Ja, först jag ska jobba, sen ska hämta familjen. Men hjärnan, det är stängt på den här tiden.

Han berättade dock att Arbetsförmedlingen sagt till honom att han behövde mer utbildning för att kunna få jobb. Uttrycket "hjärnan är stängt" visar på respondentens frustration och oro över sin livssituation, och hur det försvårade hans möjligheter att fokusera och komma vidare. Han hade hamnat i en knepig situation, där han var stressad över att snabbt komma in på arbetsmarknaden, samtidigt som han behövde mer språkkunskaper och utbildning för att kunna få jobb. Detta dilemma komplicerade möjligheterna till en framgångsrik etablering.

Deltagarnas berättelser kan förstås utifrån den politiska utvecklingen, som gjort det allt svårare för migranter att få stanna i Sverige. En av kvinnorna (303) berättade att hon kände en stor oro när hon tittade på nyheterna och följde utvecklingen med förslag som skulle göra det svårare för henne att stanna i Sverige. Stressen hängde även samman med att hon lämnat en våldsam man i hemlandet, vilket gjorde henne orolig att behöva återvända:

RESPONDENT: Om jag har svenskt medborgarskap, jag känner mig ... jag inte orolig. Nu jag orolig. Nu jag tänker bara hur ... Vad händer med mig efter ett år, två år, tre år. Jag vet inte.

INTERVJUARE: Känner du mycket oro? Är du oroad mycket?

RESPONDENT: Ja. Mycket. Jag är mycket mycket mycket. När jag sover jag alltid tänker på den här saker.

Det fanns även andra faktorer som på olika sätt kunde påverka möjligheterna till anställning. Det var inte alltid lätt för respondenterna att förstå de olika planeringarna som behövde göras under och efter etableringsperioden, olika former för stödanställning och utbildningar som kan erbjudas under olika omständigheter. Exempelvis berättade en man (501) hur han erbjudits utbildning både till svetsare och senare till vårdbiträde. Tack vare sin unga ålder hade han varit aktuell för jobbutvecklingsgarantin, vilket innebar stora möjligheter men också nya planeringar, byte av handläggare och kontakt med fler än en myndighet. Senare hade han fått hjälp genom ytterligare en annan funktion inom Arbetsförmedlingen. Respondenten var överlag positiv till det stöd han erhållit och de möjligheter han nu fått, men han hade samtidigt svårt att förmedla hur det faktiskt gått till. Det var till och med så att tolken behövde förklara hur systemet fungerar:

INTERVJUARE: Och sen efter etableringen, fick du ha kvar handläggaren då, eller blev det annorlunda?

TOLK: Jag kommer inte ihåg, säger han. Jag vet inte exakt. För han har svårt att förstå alla de här typ planeringar som Arbetsförmedlingen gör när man är klar med arbetsetableringsprogrammet. För jag [tolken] har jobbat inom Arbetsförmedlingen, då är man ... Om man är under 25, då kan man börja med någonting som kallas jobbutvecklingsgaranti, och det är en annan handläggare i en annan enhet så att säga.

INTERVJUARE: Okej. Mm.

TOLK: Jag tror att han hade en annan person som var ansvarig för honom under de andra faserna, för han är både aktuell för försörjningsstöd om han inte får jobb. Så det är arbetsmarknadsenheten hos kommunen och Arbetsförmedlingen inom jobbutvecklingsgarantin.

INTERVJUARE: Mm. Just det. Ja, det är många kontakter [skratt].

RESPONDENT: Många, precis.

Såsom för några år sedan ville de allra flesta bo kvar på sin nuvarande bostadsort. De uttryckte en trygghet över att veta hur saker och ting fungerade och berättade att barnen rotat sig i skola och med kompisar. De som kunde tänka sig att flytta för att få en anställning framhöll hur svårt det var att få bostad i en större stad. Respondent 502 beskrev detta i följande citat:

INTERVJUARE: Känns det som att du har några vägar ... Jag vet att det är svårare att få jobb nu än vad det var för ett tag sen. Men känns det som att du ... Tror du att du kommer att få något jobb snart?

RESPONDENT: För mig, det är inte att skaffa jobb eller att få jobb. Jag kan flytta till Stockholm, till en ... det är jättestor stad, det finns större möjlighet än här. Det kan finnas arbete. Men problemet är om jag skulle lämna den här lägenheten och flytta till Stockholm, sen det är inte så lätt att få lägenhet i Stockholm också att lämna det här.

Motivation till arbete, framtidsplaner och anpassningar

Att respondenterna var motiverade till att arbeta och såg betydelsen i att ha ett arbete framhölls tydligt både vid våra första intervjuer och de som genomfördes 2023. En man (510) beskrev att han upplevt en del svårare livshändelser i samband med covid-19 pandemin, hade haft svårt att få jobb och varit osäker på sig själv, men nu blivit mer självständig och förstått hur viktig arbetsmotivationen var för honom:

RESPONDENT: Ja, jag tror att det är min egen motivation och viljan framför allt, för att jag tänker om jag sitter hemma själv och isolerar, det kommer inte att leda någonstans. Så jag tror mycket ligger i att jag själv vill och är motiverad och är intresserad.

Det ansågs viktigt att kunna försörja sig och familjen, och vissa behövde även stötta familjemedlemmar i hemlandet. Ibland var egen försörjning som sagt en förutsättning för att kunna återförenas med familjen som var kvar i ett annat land. Att tjäna sina egna pengar skapar också ett oberoende från myndigheter och möjlighet att i större utsträckning styra sitt liv. Respondent 401 berättade om hur viktigt arbetet är för att kunna försörja sig och bli ekonomiskt självständig:

INTERVJUARE: Kanske en svår fråga, men vad tror du att du gör om fem år, ungefär?

RESPONDENT: Jag hoppas ... Eller jag hoppas att jag lever till dess. Jag vill bara jobba. Jag vill leva som jag lever just nu.

INTERVJUARE: Och vad tycker du är viktigt ... Alltså varför är det viktigt för dig att jobba?

RESPONDENT: Om man ska leva, man behöver jobba, ja.

INTERVJUARE: Är det för att tjäna pengar eller för att göra någonting bra, eller?

RESPONDENT: Ja, precis. Alla människor vill jobba och tjäna pengar eftersom om man ska leva, man behöver pengar. Och när man blir äldre också, man vill ha det bra eller ha lite pengar och egen bostad.

Motivationen till arbete kunde också ligga i att göra något för andra: "Jag vill ha hand om andra också. Jag vill göra andra glada," sa respondent 403 som fann glädje och tillfredsställelse i att städa, hålla ordning och göra fint för andra.

Som tidigare nämnts upplevdes ett arbete vara en förutsättning för att utveckla språket, vilket i sin tur kan möjliggöra ytterligare steg mot självbestämmande, så som att kunna välja inriktning på jobb och karriär, eventuellt via en utbildning. En del sa att de skulle kunna tänka sig att utbilda sig men bara om de inte lyckades få jobb. Andra lyfte fram utbildning som centralt för att få ett bättre jobb i framtiden för att inte fastna i ett lågbetalt jobb utan utvecklingsmöjligheter.

Flera nämnde att de skulle kunna tänka sig många olika jobb. Respondent 301, en medelålders kvinna som mest ägnat sig åt städning, tyckte att det var viktigt att prova på de jobb som eventuellt kunde erbjudas: "Det kan inte säga "jag kan inte". Men det måste prova, det kanske det blir bra". Att vilja prova på olika typer av jobb var särskilt vanligt hos männen i studien. Många av dessa män blandade mer pragmatiska planer med mer långsiktiga visioner när de talade om vad de ville göra i framtiden. Kortsiktiga planer som att jobba med städning eller på äldreboende blandades med idéer om att starta eget företag, för det mesta något förknippat med bilar. Ett exempel är respondent 105, en av de unga männen i studien. Första gången vi intervjuade honom kombinerade han extratjänst i skogen med SFI, men han ville gärna byta jobb för att pröva arbete på äldreboende också. Vid sidan av detta hade han tagit körkort och var på väg att ta taxikörkort. Vid den andra intervjun hade han börjat läsa till undersköterska och jobbade samtidigt på äldreboende. Han berättade då att han hade tagit taxikörkort och att han snart skulle börja jobba även som taxichaufför. Han såg framför sig att syssla med olika typer av jobb:

INTERVJUARE: Alltså att du försöker ... Till exempel du sa att det finns jobb inom vården till exempel. Tänker du på det när du funderar på vad du skulle vilja göra i framtiden?

RESPONDENT: Nej, tänker inte. Framtiden jag tänkte kanske jag vill jobba bara taxi eller ... Nej, lastbil eller buss jag tänkte framtiden. Jag vill inte jobba hela livet på äldreboende eller taxi. Jag vill byta. Det är bättre. Efter några år ska byta till det andra. Om det är bättre där, jag ska lära. Jag ska prova bara. Vilken bättre? Man provar bara olika jobb, det är bättre.

På längre sikt önskade han dock starta ett eget taxiföretag.

RESPONDENT: Jag tänkte nog en ... Jag vill en egen min företag. Vad heter ... Taxi ... Vad heter det? Ägare. Jag tänkte taxiägare. Jag tänkte den ... köpa en liten taxi. Inte personbiltaxi, inte buss. Jag ska jobba min... Jag vill jobba först på mindre ... annan personal [som anställd]. Sen jag vill egen ägare ... ska prova också där. Om det okej, ska jobba där. Om den är ... Om det jag tycker inte, jag ska försöka studera.

Respondenten verkade ha en stark egen motivation och pratade i liten utsträckning om hinder. I stället försökte han se möjligheter inom olika fält och drivs av en vilja till flexibilitet. Samtidigt kan detta tolkas som en anpassning till dagens arbetsliv med höga förväntningar på mångsidighet och rörlighet; en anpassning han inte var ensam om. De flesta respondenter kunde tänka sig många olika typer av arbeten, och flera nämnde att de gärna ville arbeta med städning, på äldreboende eller på förskola. Att det var just dessa typer av arbeten som nämndes var en anpassning till hur det svenska arbetslivet ser ut och att det är enklast för personer utan längre utbildning att få sådana jobb. I första hand äldre respondenter ansåg att det inte var någon idé att sikta på ett arbete som kräver en längre utbildning, vilket också är en slags anpassning. Andra ville arbeta med yrken som de hade erfarenhet av från hemlandet, men förklarade att deras framtidsplaner hade behövt ändras för att bättre passa in på den svenska arbetsmarknaden. En ung man (410) berättade:

INTERVJUARE: Ja, då undrar jag lite bara. Vi har pratat om det här lite grann tidigare, men om du tänker dig framtiden och kanske om du tänker dig fem, tio år, vad gör du då? Vad gör du i Sverige då? Vad jobbar du med i framtiden?

RESPONDENT: Jag först jag kommer här. Jag tänker jag skriva [in mig] på Arbetsförmedling. Jag vill arbeta med bilmekaniker. Men nu jag tittade, det är jättesvårt för mig. Därför jag byta. Nu jag tänker jag jobbar på äldreboende eller någonting.

INTERVJUARE: Hur kommer det sig att det är svårt, det här med bilmekaniker?

RESPONDENT: Jag tänker, den är lång väg, men ... ja, ja, ja.

INTERVJUARE: Just det. Och vad är det som är lättare när du tänker på det här med att jobba med äldre eller på förskola? Vad är lättare att få jobb?

RESPONDENT: Det är samma. Det är mycket skillnad.

INTERVJUARE: Att det är lättare att få jobb?

RESPONDENT: Ja.

Medan de flesta yngre männen i studien uttryckte denna blandning av pragmatik och föreställningar om framtiden som både byggde på deras uppfattningar av vad som efterfrågas på den svenska arbetsmarknaden, deras tidigare erfarenheter och planer, och uppfattningar om den egna förmågan till anpassning och utveckling, var det svårare för andra. Några av kvinnorna var arbetslösa och sa att de inte alls visste vad de skulle kunna göra i framtiden. Andra hade inställningen att man får se hur det går, som en av kvinnorna (411) uttryckte det: "Man vet ingenting, även om dagen efter, även om i morgon eller ... Så jag vet inte... Om man livet ... eller lever man, då försöker man gå framåt". Sviktande hälsa var något som förekom hos flera, och krävde anpassningar. Respondent 412 berättade att han hade skadat ryggen och inte längre kunde lyfta tungt. Han såg en chans till fast anställning passera förbi på grund av detta:

RESPONDENT: Ja, de har tänkt att jag skulle jobba som ... hjälpa de boende, de äldre. Och sen har jag berättat för dem att jag har ryggproblem. De har frågat mig om jag vill jobba med de boende, alltså på äldreboendet, och eftersom jag har mina ryggproblem och alla vet om det, så ... Ja, det är skillnad. Det är två olika jobb med städning och att jobba med de boende, med de äldre.

INTERVJUARE: Jag förstår.

RESPONDENT: Och jag kanske hade möjlighet att få ... Om jag tackade ja till det erbjudandet, jag kanske hade möjlighet att få fast tjänst på ett äldreboende. Jag har två barn som inte bor i Sverige.

TOLK: Han säger det som vi sa tidigare, det här att han har blivit tillfrågad att jobba med de boende, med de äldre, men att han inte kan göra det på grund av hans ryggskada. Både Arbetsförmedlingen och kommunen vet, så han kanske hade möjlighet att få efter någon tid fast anställning eller fast tjänst där på jobbet.

RESPONDENT: Men på grund av min rygg jag kunde inte tacka ja.

Att behöva tacka nej till denna tjänst satte respondenten i ett svårt dilemma, eftersom han behövde ett långvarigt arbete med tillräckligt hög lön för att kunna få hit sin familj som ännu inte fått komma till Sverige. Visserligen var drömmen om att kunna återförenas med familjemedlemmar något som skulle kunna ses som en stark motivation till arbete, men för de personer vi intervjuat blev det snarast något som skapade stor stress och begränsade deras möjligheter (se tidigare teman).

Förhoppningar och drömmar om framtiden

Vi har valt att i ett sista tema lyfta fram respondenternas planer och tankar om framtiden som är mer i form av förhoppningar och drömmar. Som det tidigare temat visade försökte de anpassa sina framtidsplaner till den svenska arbetsmarknaden, men många såg också ljust på framtiden och berättade levande om sina planer och drömmar, så som respondent 303 uttryckte nedan:

INTERVJUARE: Så vad tror du att du gör om fem år?

RESPONDENT: Fem år. Hoppas jag får jobb, har körkort. Också köpa bil. Ja, eftersom ... Och jag blir mycket rik. Kanske. Bara drömma, ja. Köpa hus kanske. Och gifta med en bra person. Och också om jag har barn, den här barn får växa i Sverige.

Att ha ett meningsfullt arbete upplevdes som en viktig del i framtiden. Respondenterna uttryckte förhoppningar om att uppnå en större frihet och självständighet över sitt liv. För några av de yngre männen innefattade det tankar om att starta egen firma och då helt kunna bestämma över sitt arbete. Respondent 105, som vi berättade om i det förra temat, förklarade varför han tyckte att det är bättre med ett eget företag än att vara anställd:

RESPONDENT: Det är bättre också, egen företag.

INTERVJUARE: Ja. Varför tror du det är bättre att vara egen ...

RESPONDENT: Egen? Ja, jag tycker ska prova det här innan. Jag vet inte.

INTERVJUARE: Tycker du att du kan bestämma själv kanske?

RESPONDENT: Ja, bestämma själv det är bättre ibland. Hur den skillnaden ... Jobba med annan person eller bestämma själv. Jag tänkte också jag ska prova den. Det är inte svårt den teori ägare, ska jag ... Innan fem år jag ska göra det, jag ska lova. Efter två år eller innan den året jag ska göra.

Även om kvinnorna i studien inte pratade om att starta eget i samma utsträckning som de yngre männen så var deras längtan och förhoppningar om självständighet ofta lika tydlig. Drömmarna kunde också handla om att behärska svenska bättre i framtiden eller att ta körkort.

Att familjen var viktig för våra respondenter var något som framkom i de flesta intervjuer, både bland kvinnor och män. Ett relativt stort fokus lades på barnen och att de skulle få en bättre framtid genom att studera. De som inte hade egen familj, så som respondent 303, kunde återge drömmar om att bilda familj, och andra hoppades kunna återförenas med familjemedlemmar som inte kunnat komma till Sverige. Att många gärna ville bo kvar på samma ort och inte flytta till en större stad med fler jobbmöjligheter hängde ofta ihop med att barnen gick i skolan och trivdes där. Vissa menade att det var möjligt att flytta när barnen gått ut skolan, om det ökade chanserna till jobb. En av respondenterna såg fram emot att flytta till en annan del av Sverige för att vara nära sin vuxna dotter och hennes familj. Genomgående för respondenterna på de mindre orterna var dock känslan av att ha funnit sig till rätta på nuvarande bostadsort och med sin livssituation, så som respondent 501 uttryckte:

INTERVJUARE: Jag undrar om du kan tänka dig att jobba någon annanstans? Till exempel kan du tänka dig att flytta?

RESPONDENT: Nej, för jag trivs jättebra här, och familjen trivs jättebra här, så att det blir väldigt svårt för oss att kunna tänka oss att flytta någon annanstans. Jag känner många av mina bekanta, eller vänner, som tvingades flytta härifrån för att kunna gynna sig och hitta jobb någon annanstans. Men i dagsläget är det inte aktuellt för mig att flytta härifrån för jag trivs här och folk är hjälpsamma här.

Diskussion

Denna studie har undersökt vägar till arbetsmarknadsetablering för en grupp migranter med låg utbildningsbakgrund, där vi kunnat följa upp åtta individer som vi intervjuat två gånger med knappt tre års mellanrum, och gjort en retrospektiv intervju med ytterligare tio individer med liknande erfarenhet och livssituation. Migranterna har reflekterat över hur de ser på sin väg mot etablering i Sverige, vilka förändringar som skett de senaste tre åren, sina möjligheter till arbete och berättat om tankar och förhoppningar om framtiden i Sverige.

Sammanfattningsvis visar intervjuerna att deltagarna såg ljusare på tillvaron än 2020, och många kunde i större utsträckning reflektera kring hur de skulle kunna få en mer permanent anställning i framtiden. En del hade gått klart SFI, några gick eller hade genomfört yrkesinriktade utbildningar, och nästan alla hade fått pröva på praktikplatser och/eller subventionerade anställningar. De allra flesta av de vi intervjuat 2020 bodde kvar på samma ort, och av våra deltagare 2023 trivdes många på platsen där de bodde, kände att familjen började rota sig, och ville inte flytta till andra delar av Sverige.

I intervjuerna framgick att flera deltagare hade slutat på SFI utan att gå klart. Det kunde bero på att de blivit utskrivna på grund av otillräcklig progression, tyckte att studierna var för svåra, eller ansåg att det passade dem bättre att arbeta på grund av sin ålder. Samtidigt betonade de hur viktigt det var att lära sig bättre svenska. Bristande kunskaper i svenska utgjorde för flera ett hinder i tillvaron eftersom det begränsade deras möjligheter att delta i olika utbildningar, få jobb eller påverka sina liv. Deltagarna försökte förbättra sina svensk kunskaper på jobbet, men många saknade andra möjligheter att öva svenska. Bland de som kommit längre i sina SFI-studier var det många som ansåg att det var betydligt lättare att förstå och göra sig förstådda på svenska än tidigare. De som tyckte så verkade kunna använda sin svenska i vardagen, och fick på så vis fler tillfällen att öva språket. De kunde också berätta om stöttande kollegor, grannar eller andra svenska bekanta, samt fritidsintressen som gjorde att de fick fler tillfällen att praktisera svenska än vad som var möjligt 2020.

Det fanns stora skillnader mellan deltagarna kring upplevelsen av att söka jobb. En del ansåg att det var förhållandevis enkelt att söka arbete, medan andra menade det var svårt och att de därför skulle behöva mer stöd från myndigheterna. Skillnaderna tycktes hänga samman med deltagarnas olika förutsättningar, till exempel skillnader i digitala färdigheter och tillgänglighet till sociala nätverk. I jämförelse med intervjuerna 2020, då många uttryckte en frustration över att inte få tillräcklig hjälp med att söka jobb, fick deltagarna i de kompletterande intervjuerna betydligt mer hjälp att hitta praktikplatser och subventionerade anställningar. De hade inte behövt söka arbeten på egen hand i samma utsträckning som de andra deltagarna, utan fick erbjudanden om praktikplatser och subventionerade anställningar från kommunernas arbetsmarknadsenheter.

Deltagarna uttryckte en önskan att arbeta inom områden som städning, förskola eller äldreomsorg, vilket kan tolkas som en anpassning till det svenska arbetslivet eftersom det är branscher där det finns ett stort behov av arbetskraft och kraven på utbildning kan vara lägre. Många hade en flexibel inställning till vad de skulle kunna tänka sig att arbeta med. En del, företrädesvis männen i studien, tenderade att blanda mer pragmatiska planer med långsiktiga visioner. Det framgick också att en del hade haft planer på vad de skulle arbeta med innan de kom till Sverige. Emellertid blev de tvungna att anpassa dessa planer efter hur den svenska arbetsmarknaden ser ut, men även efter de egna förutsättningarna, såsom hälsoproblem eller otillräckliga språkkunskaper.

Generellt verkade en känsla av trygghet, sammanhang, och att kunna påverka sin tillvaro vara viktiga faktorer för deltagarnas etablering i det svenska samhället. De som hade en rik social tillvaro med vänner, familj och fritidsintressen tenderade att se mer positivt på sin situation och på sina möjligheter att få jobb i Sverige. Personer som gav uttryck åt bristande sociala nätverk eller mindre trygghet, ofta genom att de hade familjen i ett annat land eller oroade sig över att inte få stanna i Sverige, verkade ha en dystrare syn på sin framtid i Sverige. Detta kan tolkas i enlighet med insider-outsider teorin (Lindbeck 1991; Lindbeck & Snower 2002). Alla våra respondenter får betecknas som outsiders med varierande avstånd till en position som insider. Men de som beskrev sin tillvaro som en del av ett sammanhang både avseende jobb och övriga livet lyfte alltså aspekter av socialt kapital som stärkte deras upplevelse av trygghet, tillförsikt och anställningsbarhet, och en närhet till en insiderposition. Andra beskrev snarare en outsiderposition med bristande socialt och symboliskt kapital (jfr Bourdieu 1988, 1990; Delva et al. 2021; Mancinelli et al. 2010).

Det som framkom i våra intervjuer överensstämmer i stort med tidigare studier på området. Exempelvis har Spehar (2021) lyft migranternas upplevelser av brist på stöd från Arbetsförmedlingen, och Besic et al. (2021) visade hur den accelererande digitaliseringen i samband med covid-19 pandemin påverkade migranter med låg utbildning särskilt negativt. Det är värt att reflektera kring vilka målsättningar som är rimliga för personer som kommer till Sverige utan någon längre utbildningsbakgrund, och som kanske inte kan läsa eller skriva på sitt modersmål. Alla nyanlända migranter har samma tid i etableringsprogrammet, men det är inte konstigt att etableringsprocessen behöver fortgå avsevärt mycket längre för den som saknar dessa färdigheter. Den språkutveckling som vissa personer i vår målgrupp har uppvisat kan tyckas vara minimal, men med hänsyn taget till personens individuella omständigheter och bakgrund kan det röra sig om stora framsteg att läsa och förstå en enklare text. Vi vill uppmärksamma betydelsen av att lyfta den här sortens steg framåt, vilket också kan vara ett sätt att stärka individens tro på sin förmåga.

Att beskriva språket som en nyckel till integration och möjligheter till arbete eller utbildning är vanligt förekommande inom både politiska diskurser och bland myndighetsrepresentanter. Nuottaniemi (2023) ifrågasätter dock den enkla eller instrumentella idén som skulle göra att dörrar öppnas mer eller mindre automatiskt för den migrant som behärskar svenska, och därmed anses ha förtjänat tillträde till bland annat den svenska arbetsmarknaden. Även migranterna i vår studie uppmärksammade språkets betydelse för arbetsmarknadsintegration, men vissa hade redan i IG 2.0 konstaterat att svenska inte var den nyckel till arbete som det ibland hävdades (se Trygged et al. 2021). I stället såg de hur andra migranter i deras närhet hade fått jobb utan särskilt bra kunskaper i svenska, liksom att andra stod utanför arbetsmarknaden trots att de behärskade svenska på den nivå som ansågs krävas. Att lära sig svenska fyller naturligtvis en mängd viktiga funktioner i etableringsprocessen, inte minst för att känna tillhörighet och kunna orientera sig i samhället. Men samtidigt skulle en mer nyanserad syn på betydelsen av språket gagna våra respondenter, som kanske aldrig kommer att kunna uppnå de krav som många arbetsgivare mer eller mindre oreflekterat ställer, liksom en fördjupad förståelse för vilka typer av kunskaper som faktiskt är mest användbara. Osman (2024) berättar om utomeuropeiska sjuksköterskors svårigheter att kunna utöva sitt yrke i Sverige. De hade inga problem med språkraven för den kompletterande utbildning som krävdes, men däremot upplevde alla brister när det gällde kommunikationen med patienter, alltså en mer vardaglig kommunikation. Detta är i linje med Nuottaniemi (2023), som också vill lyfta betydelsen av olika slags språkfärdigheter, men framför allt pekar på de exkluderingsmekanismer som är relaterade till hur språket används (eller inte). Vi tror att en mer öppen och flexibel syn på både lärande och krav avseende språkkunskaper hos migranter skulle vara värdefull både för migranterna i vår målgrupp såväl som för presumtiva arbetsgivare som letar efter arbetskraft.

Mycket av det som framkom om våra deltagares syn på jobsökande, möjligheter till anställning, motivation och utsikter att påverka sina liv kan förstås utifrån den syn på anställningsbarhet som togs upp i rapportens teoretiska avsnitt (Delva et al. 2021; Forrier et al. 2018). Respondenterna nämnde olika typer av resurser som skulle kunna bidra till en ökad anställningsbarhet, exempelvis ökade språkkunskaper, yrkesutbildning, kunskaper om hur det går till att söka jobb och förmåga att hantera digitala verktyg. Vissa upplevde sig sakna några eller nästan samtliga av dessa resurser, medan andra, i olika utsträckning, tyckte sig besitta flertalet av dem. Även om somliga förde fram språket som det allra viktigaste för att etablera sig på arbetsmarknaden, framkom direkt eller indirekt förståelsen för att dessa attribut förekommer och värderas i samspel mellan olika aktörer. Det var tydligt att handläggare på Arbetsförmedlingen spelade en viktig roll i migranternas tolkning av vad som värdesätts på den svenska arbetsmarknaden. Likaså uttryckte en del respondenter uppgivenhet inför att de inte verkade kunna påverka sina möjligheter till anställning, eftersom deras erfarenheter och kunskaper bedömdes av andra utifrån ett cv som de själva kanske inte ens skrivit. Detta kan tolkas som att förståelsen för hur väl migranten skulle kunna utföra ett jobb, dvs deras anställningsbarhet, skapades i sammanhang som de själva var frikopplade ifrån, vilket i sin tur har att göra med att de är outsiders på arbetsmarknaden.

Eftersom utbildning har ett så starkt symbolvärde (jfr Mancinelli et al. 2010) och dessutom behöver vara förvärvat i "rätt" kontext (jfr Larsen et al. 2018; Osman 2024; van Riemsdijk et al. 2016) var det svårt för många av våra deltagare att tilldelas ett symboliskt kapital och därmed att tillskrivas anställningsbarhet. De som ändå upplevde att de var anställningsbara (eller skulle kunna bli det) verkade dels ha blivit bekräftade av andra i jobbsammanhang, dels ha flexibla och pragmatiska planer för framtiden, dvs. de försökte anpassa sig till de möjligheter och hinder som förelåg på arbetsmarknaden utifrån den position de befann sig. Detta är dock inget som migranterna kunde göra på egen hand. Vi såg också vikten av socialt kapital i form av relevanta nätverk, vilket inte bara gällde de personer som hade haft flera eller längre anställningar, och enligt vår tolkning stod närmre den reguljära arbetsmarknaden. För de nya deltagarna i vår studie gav handläggarna på

kommunernas arbetsmarknadsenheter stöd avseende möjligheter till praktikplatser och jobb, men även de psykologiska effekterna av att bli sedd och att inkluderas blev tydliga. Deltagarna nämnde enskilda handläggare vid namn under intervjuerna och betraktade dem som en del av sina nätverk, något som förmodligen inte hade inträffat utan det positiva bemötande och den bekräftelse som migranterna fått. Utifrån intervjuerna framkom det alltså tydligt att deltagarnas uppfattningar om sin anställningsbarhet skapades och omformulerades i relation till andra aktörer och inom de lokala sammanhang som de befann sig (jfr Delva et al. 2021).

Vi har i den här rapporten valt att ge mer utrymme till det som upplevs bidra positivt till etableringen och därmed fokuserat på beskrivningen av förändringar sedan 2020 och personer som tagit sig närmare arbetsmarknaden. Kanske var det personer som hade anställningar och/eller yrkesutbildningar som i högre utsträckning svarade på våra kontaktförsök och tackade ja till en uppföljande intervju. Genom att lyfta goda exempel blir det möjligt att se vad som upplevs fungera för migranter utan längre skolbakgrund, vad de som är på väg mot den reguljära arbetsmarknaden identifierar som sina största hinder och svårigheter, och hur de hanterat dessa. Det ger viktiga insikter för arbetet med migranter som har större svårigheter. Det är företrädesvis män som tagit sig längre, och det var även fler manliga respondenter i den andra intervjuomgången än i den första. Emellertid är det viktigt att också lyfta fram kvinnliga migranter och de svårigheter de har på arbetsmarknaden, något som var ett mål i IG 2.0 och som vi fördjupade i rapporten från det projektet (se Trygged et al. 2021).

Det fanns en tendens både i IG 2.0 och nuvarande studie att kvinnorna erbjudits färre arbetsrelaterade insatser. Även om det är ett mönster som identifierats tidigare (Arbetsförmedlingen 2017a, 2017b), är det inte något vår typ av studie kan säga så mycket om. Det kan spegla ett mer generellt könsmönster (se t ex Nybom 2012), men det kan också hänga samman med vårt specifika urval. Deltagarna som rekryterades via arbetsmarknadsenheterna hade fått kontinuerligt stöd och blivit erbjudna arbetsrelaterade insatser, och det var också fler män i detta urval jämfört med de tidigare intervjuerna. Bland de deltagare från IG 2.0 som var med 2023 återfanns flera män som hade kommit relativt långt i etableringen, medan några av kvinnorna kom från en grupp som hade ansetts stå särskilt långt ifrån arbetsmarknaden. Det går alltså inte att dra några generella slutsatser kring könsskillnader i arbetsrelaterade insatser utifrån vår studie.

Vad som däremot är mer generellt är de samhälleliga normer och stereotyper som våra deltagare behöver förhålla sig till (t ex Eliassi 2015). Dessa försvårar för kvinnliga migranter i större utsträckning än många andra grupper, eftersom förväntningarna på dem att utbilda sig, arbeta och utvecklas är så låga. Tvärtom antas de i stället vilja vara hemma och ta hand om barn och hushåll. Föreställningar om att kvinnor bör ta ansvar för hem och barn i större utsträckning än män är snarast något som befästs starkare i och med covid-19 pandemin, enligt en stor internationell studie bland unga vuxna som nyligen genomförts (Saxler et al. 2024). Könsstereotyper är alltså inget som per automatik blir mindre förekommande med tiden, utan är i mångt och mycket en reflektion av de sociala roller som kvinnor och män i ens närhet och i samhället i stort besitter (se t ex Eagly & Koenig 2021; Koenig & Eagly 2019). Vi vill igen lyfta den vilja och motivation till arbete som genomsyrade många av våra intervjuer 2020, och som återfanns hos de flesta tre år senare, både bland kvinnor och män. Vi fann också ett stort fokus på familjen bland männen i vår studie, vilket går emot vissa av de negativa stereotyper som finns om manliga migranter. Samtidigt ser vi en risk i att låga förväntningar blir självuppfyllande profetior, särskilt för de kvinnor i vår studie som har haft större svårigheter med etableringen i Sverige. Utifrån detta resonemang anser vi att det kan vara extra viktigt att de kvinnliga migranter som kommer till Sverige utan omfattande arbetslivserfarenhet får möjlighet till arbetslivsinriktade insatser så tidigt som möjligt. På så vis kan de få en inblick i svensk arbetsmarknad och kanske hitta yrkesrelaterade mål att sträva efter i stället för att med tvivel på den egna förmågan och bristande motivation fastna i språkträning och aktiviteter som inte för dem närmare arbetslivet (jfr Dahlstedt 2009; Ennerberg 2019; Lilja et al. 2024).

Avslutningsvis kan vi, utifrån resultaten i denna studie, konstatera att migranter med låg utbildningsbakgrund har en lång väg till arbetsmarknads-etablering i Sverige, men att det trots alla hinder och svårigheter varit en positiv utveckling under de senaste åren för de flesta av våra respondenter. För att underlätta för migranterna att komma närmare en stabil position på arbetsmarknaden och ge det stöd som personen behöver förefaller det viktigt att ha ett individuellt fokus. En person som blir sedd och känner sig inkluderad får en större tro på sin förmåga och kan öka motivationen till att komma i arbete. Språket är en viktig faktor, och genom en mer flexibel syn på lärandet och de språkkrav som ställs tror vi att fler kan få möjlighet att utvecklas och komma vidare i etableringen. Det är viktigt att ta vara på migranternas vilja till arbete och självständighet och ge möjligheter att prova på arbete i ett tidigt skede, både för att bibehålla motivation och ge inblick i svenskt arbetsliv. I synnerhet kvinnor utan längre arbetslivserfarenhet kan behöva hitta

yrkesrelaterade mål att jobba mot, medan andra skulle gynnas av att snabbare kunna skapa planer för framtiden som är förankrade i en svensk kontext, med beaktande av de individuella förutsättningar och sociala sammanhang som föreligger.

Referenser

- Agerström, J., Björklund, F., Carlsson, R., & Rooth, D.-O. 2012. Warm and competent Hassan = Cold and incompetent Eric: A harsh equation of real-life hiring discrimination. *Basic and Applied Social Psychology*, 34: 359-366. doi: 10.1080/01973533.2012.693438
- Arbetsförmedlingen 2017a. *Har vi större problem med nyanlända kvinnors etablering och beror det i så fall på ett systemfel?* Working Paper 2017:6. <https://www.arbetsformedlingen.se/> (besökt 17 oktober 2017).
- Arbetsförmedlingen 2017b. *Arbetsförmedlingens Återrapportering 2017. Handlingsplan för att fler utrikes födda kvinnor ska vara sysselsatta i arbete eller studier, 2017–18.* <https://www.arbetsformedlingen.se/> (besökt 10 oktober 2017).
- Arbetsförmedlingen 2019. *Lägre andel nyanlända kvinnor kommer till etableringen. Konsekvenser av tillfälliga uppehållstillstånd.* <https://www.arbetsformedlingen.se/> (besökt 22 januari 2020).
- Aslan, P., Sjöberg, S., Wikström, E., & Ahmadi, N. 2021. Door openers? Public officials as supportive actors in the labour market participation of descendants of immigrants in Sweden. *Nordic Social Work Research*, 11(3): 199-212. doi: 10.1080/2156857X.2019.1680418
- Bengtsson, M., Jacobsson, K., & Wallinder, Y. 2024. A journey into the new employment service landscape of responsabilisation: Towards de-personalisation of the caseworker-jobseeker relationship. *International Journal of Social Welfare*, 33: 137-150. doi: 10.1111/ijsw.12584
- Berntson, E. 2008. *Employability Perceptions – Nature, Determinants, and Implications for Health and Well-Being.* Diss, Stockholms universitet.
- Besic, A., Diedrich, A. & Aigner, P. 2021. Organising labour market integration support for refugees in Austria and Sweden during the Covid-19 pandemic. *Comparative Migration Studies*, 9(48). doi: 10.1186/s40878-021-00264-y
- Bevelander, P. 2020. Integrating refugees into labor markets. *IZA World of Labor*, 269v2. doi: 10.15185/izawol.269.v2
- Bourdieu, P. 1988. *Homo Academicus.* Stanford University Press.
- Bourdieu, P. 1990. *The Logic of Practice.* Polity Press.
- Calmfors, L., & Sánchez Gassen, N. (Red.) 2019. *Integrating Immigrants into the Nordic Labour Markets.* Copenhagen: Nordic Council of Ministers. doi: 10.6027/Nord2019-024
- Dahlstedt, M. 2009. *Aktiveringens politik: demokrati och medborgarskap för ett nytt millennium.* Liber.
- Delva, J., Forrier, A., & De Cuyper, N. 2021. Integrating agency and structure in employability: Bourdieu's theory of practice. *Journal of Vocational Behavior*, 127: 103579. doi: 10.1016/j.jvb.2021.103579
- Diedrich, A. 2017. Validation of immigrants' prior foreign learning as a framing practice. *European Management Journal*, 35: 729-36. doi: 10.1016/j.emj.2017.05.008
- Diedrich, A., & Styhre, A. 2013. Constructing the employable immigrant: The uses of validation practices in Sweden. *Ephemera: Theory and Politics in Organizations*, 13: 759-83.
- Dwyer, P., & Patrick, R. 2021. Little and large: methodological reflections from two qualitative longitudinal policy studies on welfare conditionality. *Longitudinal and Life Course Studies*, 12(1): 63–81. doi: 10.1332/175795920X15913557982929
- Eagly, A. H., & Koenig, A. M. 2021. The vicious cycle linking stereotypes and social roles. *Current Directions in Psychological Science*, 30(4): 343-350. doi: 10.1177/09637214211013775
- Eggenhofer-Rehart, P. M., Latzke, M., Pernkopf, K., Zellhofer, D., Mayrhofer, W., & Steyrer, J. 2018. Refugees' career capital welcome? Afghan and Syrian refugee job seekers in Austria. *Journal of Vocational Behavior*, 105: 31–45. doi: 10.1016/j.jvb.2018.01.004
- Eliassi, B. 2015. Constructing cultural otherness within the Swedish welfare state: The cases of social workers in Sweden. *Qualitative Social Work*, 14(4): 554-571. doi: 10.1177/1473325014559091
- Ennerberg, E. 2019. *Fem vägar genom etableringen. En beskrivning av nyanländas etableringsprocess.* IFAU-rapport 2019:7. <https://www.ifau.se/forskning/> (besökt 22 maj 2023)
- Forrier, A., De Cuyper, N., & Akkermans, J. 2018. The winner takes it all, the loser has to fall: Provoking the agency perspective in employability research. *Human Resource Management Journal*, 28: 511–523. doi: 10.1111/1748-8583.12206

- Garsten, C., & Jacobsson, K. 2013. Sorting people in and out: The plasticity of the categories of employability, work capacity and disability as technologies of government. *Ephemera: Theory and Politics in Organizations*, 13: 825-50.
- Henwood, K., & Shirani, F. 2012. *Researching the temporal*, i H. Cooper, P. M. Camic, D. L. Long, A. T. Panter, D. Rindskopf, & K. J. Sher (Red.), *APA Handbook of Research Methods in Psychology, vol 2: Research Designs: Quantitative, Qualitative, Neuropsychological, and Biological*. American Psychological Association Publications, sid 209-223.
- Irastorza, N., & Bevelander, P. 2017. The labour market participation of humanitarian migrants in Sweden: An overview. *Intereconomics 2017*: 270-77. doi: 10.1007/s10272-017-0689-0
- Koenig, A. M., & Eagly, A. H. 2019. Typical roles and intergroup relations shape stereotypes: How understanding social structure clarifies the origins of stereotype content. *Social Psychology Quarterly*, 82(2): 205-230. doi: 10.1177/0190272519850766
- Kusterer, H. L., & Bernhard-Oettel, C. 2020. Exploring employability constructions of migrants in Sweden and potential consequences for labour market entrance recommendations. *Social Sciences*, 9. doi: 10.3390/socsci9030026
- Larsen, E. N., Rogne, A. F., & Birkelund, G. E. 2018. Perfect for the job? Overqualification of immigrants and their descendants in the Norwegian labor market. *Social Inclusion*, 6: 78-103. doi: 10.17645/si.v6i3.1451
- Lilja, M., Kusterer, H. L., & Trygged, S. 2024. *Towards activation or inactivation? Migrants' experiences of encounters with the Swedish Public Employment Service*. Manuscript re-submitted to Nordic Journal of Migration Research.
- Lindbeck, A. 1991. Insider-outsider teorin för sysselsättning och arbetslöshet. *Ekonomisk debatt*, 2: 95-107.
- Lindbeck, A., & Snower, D. 2002. *The Insider-Outsider Theory: A Survey*. IZA Discussion Paper No. 534.
- Mancinelli, S., Mazzanti, M., Piva, N., & Ponti, G. 2010. Education, reputation or network? Evidence on migrant workers employability. *The Journal of Socio-Economics*, 39: 64-71. doi: 10.1016/j.socec.2009.08.002
- Nuottaniemi, A. 2023. *Flerspråkighetens gränser. Språkdiraktik på (o)jämlig grund i migrationernas tid*. Diss., Umeå universitet.
- Nybom, J. 2012. *Aktivering av socialbidragstagare – om stöd och kontroll i socialtjänsten*. Diss. Stockholms universitet.
- Osman, A. 2024. *Migrant successfully accessing their vocation in Sweden: The significance labour market initiatives to facilitate the integration of migrants and refugees*. I M. Teräs, A. Osman, & E. Eliasson (Red.), *Migration, Education and Employment. Pathways to Successful Integration*. Education, Equity, Economy series, volume 10. Springer. doi: 10.1007/978-3-031-41919-5
- Pajic, S., Ulceluse, M., Kismihók, G., Mol, S. T., & den Hartog, D. N. 2018. Antecedents of job search self-efficacy of Syrian refugees in Greece and the Netherlands. *Journal of Vocational Behavior*, 105: 159-72. doi: 10.1016/j.jvb.2017.11.001
- Van Riemsdijk, M., Basford, S., & Burnham, A. 2016. Socio-cultural incorporation of skilled migrants at work: Employer and migrant perspectives. *International Migration*, 54: 20-34. doi: 10.1111/imig.12221
- Saxler, F. M., Dorough, A. R., Froehlich, L., Block, K., Croft, A., Meeussen, L., Olsson, M., Schmader, T., Shuster, C., van Grootel, S., Van Laar, C., Atkinson, C., Benson-Greenwald, T., Birneanu, A., Cavojova, V., Cheryan, S., Chung, A. L. K., Danyliuk, I., Dar-Nimrod, I. ... Martiny, S. E. 2024. Did descriptive and prescriptive norms about gender equality at home change during the COVID-19 pandemic? A cross-national investigation. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 1-15. doi: 10.1177/01461672231219719
- SCB, 2022. *På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet*. Statistiska centralbyrån.
- Spehar, A. 2021. Navigating institutions for integration: Perceived institutional barriers of access to the labour market among refugee women in Sweden. *Journal of Refugee Studies*, 34(4): 3907-3925. doi: 10.1093/jrs/feaa140
- Thomson, R. 2007. The qualitative longitudinal case history: practical, methodological and ethical reflections, *Social Policy and Society*, 6(4): 571-582. doi: 10.1017/S1474746407003909
- Timming, A. R. 2017. The effect of foreign accent on employability: a study of the aural dimensions of aesthetic labour in customer-facing and non-customer-facing jobs. *Work, Employment and Society*, 31(3): 409-428. doi: 10.1177/0950017016630260
- Trygged, S., Kusterer, H. L., & Lilja, M. 2021. *Integration Gävleborg 2.0: Intervjustudie om upplevda möjligheter och hinder för arbetsmarknadsanpassning för migranter med låg utbildning* (FOU-rapport Nr 55). Gävle University Press.

- Vesterberg, V. 2016. *Ethnicizing Employability. Governing the Unemployed in Labour Market Projects in Sweden*. Diss. Linköpings universitet.
- Vogl, S., & Zartler, U. 2021. Interviewing adolescents through time: Balancing continuity and flexibility in a qualitative longitudinal study. *Longitudinal and Life Course Studies*, 12(1), 83-97. doi: 10.1332/175795920X15986464938219

FoU-rapporter

52. Björn Haglund: Skolledares och skolchefers utgångspunkter och förväntningar på praktiktäna forskning. Avdelningen för utbildningsvetenskap. 2021.
53. Kerstin Bäckman, Annie-Maj Johansson och Anders Arnqvist. Förskollärares professionskunskaper i förskolans ämnesundervisning. Avdelningen för utbildningsvetenskap. 2021.
54. Sara Skoog Waller, Hanna Li Kusterer, Niklas Halin och Sven Trygged. Våldsprevention genom Huskura: Utvärdering och följeforskning av en förebyggande insats i Gävle kommun 2020. Avdelningen för arbetshälsovetenskap och psykologi. 2021.
55. Sven Trygged, Hanna Li Kusterer och Maja Lilja. Integration Gävleborg 2.0: Intervjustudie om upplevda möjligheter och hinder för arbetsmarknadsetablering för migranter med låg utbildning. Avdelningen för socialt arbete och kriminologi. 2021.
56. Jan Odelstad. Resonemangsmodeller för tillståndsprovning av vindkraft. Avdelningen för datavetenskap och samhällsbyggnad. 2022.
57. Anneli Frelin, Jan Grannäs, Mårten Sundholm och Tanja Van de Meulebrouck. Pedagogisk utvärdering av skolmiljöer: Gåtur i fyra skolbyggnader i Stockholms stad. Avdelningen för utbildningsvetenskap. 2022.
58. Anna Engström, Annika Elm och Lena O Magnusson. Förskolans lärmiljöer: Möjligheter och begränsningar. Avdelningen för utbildningsvetenskap. 2022
59. Maria Savela och Ulla Forinder. Trygghetscirkeln: En föräldrautbildning som stärker föräldraskap och välbefinnande. Avdelningen för folkhälso- och idrottsvetenskap och Avdelningen för socialt arbete och kriminologi. 2023.
60. Hanna Li Kusterer, Sara Skoog Waller och Malin Jordal. Samverkan och arbetssätt för att motverka kvinnlig könsstämpning: Följeforskning av ett lokalt utvecklingsprojekt. Akademin för hälsa och arbetsliv. 2023.
61. Hanna Li Kusterer, Maja Lilja och Sven Trygged. Tre år senare: Migranter berättar om sina vägar mot arbetsmarknadsetablering. Avdelningen för socialt arbete, kriminologi och folkhälsovetenskap. 2024.

Published by:
Gävle University Press

Postal address: SE-801 76 Gävle, Sweden
Visiting address: Kungsbäcksvägen 47
Telephone: +46 26 64 85 00
www.hig.se